

ומה שאמרו 'אפילו שני בשבת' — כלומר, לא רק כששבת ב'שבת' שקבעו להם משום חק עבודה זרה שלהם, שודאי אסור לו משום אסור 'עבודת כוכבים', אלא אפילו כשבודה דת מלבו ושובת ביום אחר — אסור (כן פרש הרמ"ה. ונקט בדבריו ששבת יום הששי אצל הערבים לשם ע"ז — אסורה משום עכו"ם).

— כבר פלפלו רבות בספרי האחרונים כיצד האבות שמרו את השבת, כמו שאמרו רז"ל, והלא עד שלא ניתנה תורה הרי הם כדיון 'בני נח' — ע' בספר פרשת דרכים בארוכה; פנים יפות נח; חדושי הגר"ח על הש"ס (סי' תלה, עמ' רנז); שו"ת בנין ציון ח"א קכו-קכז, ועוד.

דף נט

עיונים באורים וציונים

'מניין שאפילו נכרי (כצ"ל, וכבע"ז ג) ועוסק בתורה שהוא ככהן גדול? תלמוד לומר אשר יעשה אתם האדם וחי בהם...' — 'ככהן גדול' — לאו דוקא, שהרי הכהן מצווה ועושה וזה אינו מצווה ועושה, אלא גזומא היא ולחשיבותא בעלמא נקט (תוס' הרי"ד ע"ז מהדו"ת). ומדובר כאן לענין כבוד בעלמא, אבל לענין המצוה להחיות ולהציל — ודאי ישראל עם הארץ קודם לגוי העוסק בתורה (ע' אגרות משה או"ח ח"ב לג, א).

לכאורה מקרא זה מדבר על קיום המצוות, ולא דוקא על לימוד תורה. ונראה לפי זה שיש לו שכר על שאר מצוות כאינו מצווה ועושה. אולם פשטות הדברים נראה שלא אמרו כן אלא ב'עוסק בתורה' — כלומר בלימודה. ואכן הנצי"ב (בפירושו לש"ס בב"ק לח, ובהעמק דבר) פרש כוונת הכתוב על לימוד התורה, ופרש 'אשר יעשה אתם' — המתעמק ומפרש דיוקי המקראות, זה קוררו מעשה.

וכן כתב להדיא בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"א ג ושנה כח"ב ז). וכתב שאעפ"י שבמאירי וברדב"ז אין נראה כן — כנראה נפלה בהם טעות סופר, ואין לסמוך על כתבי יד שנמצאו, שלא אמרו אלא בלימוד תורה, אבל שאר מצוות אפילו כאינו מצווה ועושה אין לו שכר. ואינו דומה לקטן המקיים מצוות, לפי שאינו בקבלת התורה כלל. וכן משמע מדברי אבני נזר (חומ"מ פז ד"ה דהנה).

ואולם בספר אבי עזרי (קמא, ת"ת א, ג) נקט (עפ"י דברי הרמב"ם מלכים י, ו' ע"ש בפירוש הרדב"ז) שאין חילוק בין תלמוד תורה לשאר מצוות שהעכו"ם מקיים, שיש בזה שכר כאינו מצווה ועושה.

וע' בבראשית רבה (מו, י) — מעשה בגויים שמלו עצמם וקבלו שכר על כך, ואפילו נדחה ונאמר שהיו מבני קטורה, הלא נחלקו הראשונים אם בני קטורה לדורות חייבים במילה. ומוכח מכאן לכאורה שאף בשאר מצוות מקבלים שכר כמי שאינו מצווה ועושה.

וכן משמע שהיא מעלה אצל בני נח, ממעשה דקטיעא בר שלום — בע"ז י: וב'גליוני הש"ס' שם עמד על כך, הלא כיון שלא נתגייר כיצד הותר לו למול ולחבול בעצמו. שו"ר שמפורש הדבר בתשובת הרמב"ם (קמח) אודות מילת גוי, שמקבל שכר על כך, אם עושה כן מפני מצות השי"ת [וצ"ע במה שכתב באגרות משה יו"ד ח"ב ז].

ונראה שבמצוות שכליות הכל מודים שמקבל שכר, וכמפורש בקדושין לא. לענין כבוד אב ואם בגוי. וכן לענין גדרים והקדשות (כדברי הרמב"ם בפירוש המשנה תרומות ג, ט) וכד'. ואפשר אף בכאלו שאין השכל מחייבם שבוה י"ל שהגוי מצווה בהם כמו שכתבו כמה ראשונים (ע' במצוין לעיל נו), אלא אף כל המצוות שיש להם טעם אנושי שכלי, הגוי מקבל על

כך שחר, וי"ל שמילה בכלל זה, שיש לה טעמים נגלים השייכים בכל כמוש"כ הראשונים.

כל מצוה שנאמרה ונשנית... אדרבה, מדלא נשנית בסיני לבני נח נאמרה ולא לישראל? ליכא מידעם דלישראל שרי ולעובד כוכבים אסור — כבר דנו אחרונים ז"ל בגדר סברה זו, האם היא סיבה, כלומר ההתר לישראל עצמו מהוה סיבה להתיר גם לבני נח, או סימן, פירוש: אילו היה אסור לב"נ, ודאי היו גם ישראל אסורים בו — ע' בקובץ ענינים לגרא"ו תולין לג. קב. וראה בארוכה בכל הענין בספר בית ישי קוב, ג.

זהרי פחות משה פרוטה? — התם משום דלאו בני מחילה נינהו — כתב הרמ"ה שסוגיא זו הולכת בשיטה שאין אסור תורה בגזלת פחות משה פרוטה מישראל. ואולם הסוגיא דלעיל (נז) חולקת וסוברת שאסור הדבר מן התורה. וכן פסקו הפוסקים, שאסור מן התורה לגזול אפילו פחות משה פרוטה (רמב"ם ריש הלכות גזילה; החינוך; סמ"ג; חו"מ שמח).

ואולם הגר"א ז"ל (בבאורו לשו"ע שם) פרש שאין הכוונה כאן על גזילה לכתחילה, אלא המדובר לאחר שגזל; שבישראל אין חיוב השבה בפחות משה פרוטה, שכבר נמחל, ובבן נח מחויב להשיב אפילו פחות מפרוטה. ולפי זה אין מכאן כל סתירה לשיטת הפוסקים שאסור לישראל לגזול פחות מש"פ דין תורה. (הרמ"ה הביא פרוש זה ודחה, משום שמשמע מן הסוגיא שמדובר אלכתחילה. ועוד שאל, מנין שהנכרי הוזהר על השבת הגזלה. וכבר נחלקו ראשונים בדבר (ע' עירובין סב. וע"ע במובא יוסף דעת ב"ק קיג). וראה בקהלות יעקב (כד) באור מחלוקתם בכמה פנים).

פירוש שלישי יש בסוגיא (עפ"י ערוך לנר), שאף על פי שאסור לגזול מן התורה אפילו פחות משה פרוטה, אעפ"כ הקשו לפי שבישראל פחות משה פרוטה אינו נכלל ב'לא תגזול', שלא נאמר לאו זה אלא בדבר שהוא בר השבון (כמו שכתב רש"י לעיל נז). אלא שמכל מקום אסור הדבר [כדין 'חצי שיעור אסור מן התורה' כמו שכתב במגיד משנה ריש הלכות גזילה ומל"מ מעילה ב, טז וסמ"ע ר"ס שמח. וע' שו"ת מהרש"ם ח"ח רמט] ואילו בבן נח אין שום חילוק בין שוה פרוטה לפחות, ונהרג בשניהם.

ותרצו: אף בישראל, לולא שהיו מוחלים, היה כלול ב'לא תגזול' גם פחות משה פרוטה, ואין כאן קולא על בני נח ביסוד הדין.

וצריך עיון, הלא בן נח נהרג כשגזל פחות משה פרוטה מישראל, אע"פ שהוא מוחל לאחר זמן, משום צערו שבעת הגזלה, כמו שאמרו לעיל נז. ואעפ"כ ישראל אינו מוזהר על כך ב'לא תגזול' אלא רק משום 'חצי שיעור אסור מן התורה' — הרי שעדיין יש קולא לישראל על ב"נ מצד עצם הדין?

ויש לפרש, כיון שישראל מוחלים בפחות משה-פרוטה, לכן הקילה תורה עלינו שגזל פחות מש"פ אינו בכלל אסור גזילה, אבל הגוי שבעיניו דין פחות מש"פ כדין שוה פרוטה, באותה מדה מודדין לו, שדינו זהה בשניהם. ואע"פ שבסופו של דבר הותר לישראל מה שלגוי אסור, אין לחוש בכך היות ויש טעם בדבר.

[דוגמא נוספת: אשת בן נח, ב"נ מוזהר עליה משום 'ודבק באשתו' ולא באשת חברו. ואילו ישראל שלקח אשת בן נח, יש סוברים שאין אסור תורה בדבר. וכבר הקשה זאת בשער המלך (איסור"ב יב, ב) 'מי איכא מידי...?' ופרש הרב 'מעשה חשב' (שם), היות וגם לישראל לא הותר אסור אשת איש, אלא שבסיני הוגדר להם שלגביהם אינה נחשבת 'אישות' אלא ע"י קדושין, ועל כן אשת בן נח לגבי ישראל אינה נחשבת 'אשת איש', לא כן לגבי ב"נ, הגדרת 'אישות' אצלם שונה, שהרי אין להם קידושין. אף כאן, גם לישראל נאסר הגזל, אלא שלגבם הוגדר שפחות מש"פ אינו בכלל גזילה, משום מחילתם]. לפי זה יש לומר שגם למאן דאמר גזל עכו"ם אסור מן התורה, ישראל שגזל מגוי פחות משה-פרוטה, על אף שהגזול הגוי אינו מוחל על פחות מש"פ, אין כאן אסור מעיקר דין גזל [אלא רק משום 'חצי שיעור'] — שהרי כלפי ישראל אינו בכלל 'גזל'.

וגם אם לא ננקוט כן, מ"מ חיוב השבה אינו קיים בפחות מש"פ גם כאשר הנגזל אינו מוחל [כגון שגזול מגוי, או כשהבעלים אינו יודע כלל שגנבו ממנו ואין כאן מחילה], וכמו שכתב בספר מחנה אפרים (גזילה א).

אלא שלפי פירוש זה חזרת ועולה קושית התוס' בחולין (לג); הלא אבר מן החי שישראל אינו מוזהר בפחות מכזית אלא משום 'חצי שעור', ולב"נ הרי לא ניתנו שיעורים ומתחייב בכל שהו, וא"כ אם נוקטים אנו שגם דבר האסור מן התורה, כיון שאינו משום עיקר האיסור אלא מדין 'חצי שעור', גם זה בכלל 'מי איכא מידי דלישראל שרי ולעכו"ם אסור', קשה מאבר מן החי כנ"ל. והתוס' תרצו שכיון שאסור מה"ת מדין 'חצי שעור', אין זה נחשב 'לישראל שרי'. אך לפי האמור בדעת הרמב"ם, חזרת הקושיא.

ושמא נאמר שלדעת הרמב"ם אכן לריש לקיש ניתנו גם לב"נ השיעורין כלישראל (הגם דלא קיימא לן כן, שהרי פסק הרמב"ם (מלכים ט, י) שב"נ אסור בכל שהו ובבשר מן החי), דליכא מידי דלישראל שרי ולהם אסור, ורק לענין פחות מש"פ שמודה ריש לקיש שב"נ נהרג עליה, רק על זה פריך בגמרא. כן למודת מתוך מכתב הגר"ח קניבסקי שליט"א. שו"ר דרכים נוספות בשו"ת אבני נזר י"ד קסא. ובספר חלב חטים לגר"י חי טייב. וע"ע בשו"ת שו"מ תנינא ח"ב סז ובחדושי הגר"י וינגרד חולין לג; מנחת שלמה לד (ד"ה ועפ"י).

(ע"ב) 'זהרי מילה שנאמרה לבני נח... לישראל נאמרה ולא לבני נח?' — רש"י פרש הראיה שלא נאמרה להם, מכך שלא נמנית המילה עם שבע מצוות בני נח. וצריך עיון, הלא אמרו לעיל

שלא מנו אלא מצוות שב'שב ואל תעשה', ומילה היא 'קום ועשה'?
 ותרץ מהרש"ל, כיון שמילה יש בה כרת כחייבי לאוין, הרי היא בגדר איסור 'לאו', שלא להיות ערל (וע"ש תירוץ נוסף).

אפשר מטעם זה הוציא הכותב ציווי המילה בלשון שמירה 'ואתה את בריתי תשמור', שהיא לשון לאוין [כמו שאמרו כל מקום שכתוב 'השמר' 'פן' ו'אל' הרי זה לא תעשה]. וכן בפסח שהוא בהכרת כתיב (שמות יב) 'ושמרתם את העבדה הזאת' — לרמוז שגדרם כאיסור ולא כמצוה גרידא.

ומהרש"א פרש שעיקר הקושיא מכך שאין בית דין כופין את הנכרים למול, מזה מוכח שאינם מצווים (וע"ע בארוכה במשנה למלך מלכים י, ז).

'אלא מעתה בני קטורה לא לחייבו? — האמר ר' יוסי בר אבין ואיתימא ר' יוסי בר חנינא: את בריתי הפר — לרבות בני קטורה' — רש"י פרש שהנידון על בני קטורה לבדם ולא זרעם אחריהם. (וכן פרשו 'רוב המפרשים' — המאירי. וכן דעת הרמב"ן ביבמות. וע' בפירושו על התורה דברים ב, ד. וכבר תמהו על דבריו שם). וכן נקט לעיקר בספר שאגת אריה מט).

ואולם הר"ן בחדושי תמה, הרי בלאו הכי היה אברהם חייב למולם משום 'יליד בית'. [ויש מתרצים שאין בכלל 'יליד בית' אלא עבדים ולא זרעו. עוד תרצו דהוה אמינא כיון שנולדו אח"כ לא יתחייב בהן. ולכך הוצרכו ריבוי מיוחד (ע' תוס' הרא"ש וחדושי רבנו יונה)].

ועוד שאל, כיצד במשמע ללמוד חיוב כרת מאת בריתי הפר על אותם בני קטורה לבדם (וע' מרגליות הים גרסא אחרת בגמרא).

ופרש הר"ן שהכוונה לבני קטורה וכל יוצאי ירכם, מפני שנולדו לאחר שנצטוה אברהם במילה, שאף על פי שעשו לא נצטוה — משום שמיעטו הכתוב, אבל הם חייבים למול. וכן פסק הרמב"ם ז"ל (מלכים י, ח), שבני קטורה לדורותם חייבים למול. (וע"ש במשנה למלך ובמפרשים שנחלקו בדעת הרמב"ם אם בני קטורה שלא נמולו נהרגים, ומה שכתב הרמב"ם שאינם נהרגים היינו בבני ישמעאל שהם מעורבים ואין ידוע מי מהם מבני קטורה. וי"א שאף בני קטורה ודאיים אינם נהרגים).

- א. מובא בשם הגר"ח שאף לשיטת הרמב"ם שנתחייבו במילה, אינם בכלל הקמת ברית, שזה דוקא בישראל כדכתיב 'את בריתי אקים את יצחק' וכתוב 'אתה זורעך אחרריך', ובני קטורה אינם בכלל 'זרע אברהם' כמבואר בנדרים שהמודר מזרע אברהם אינו אסור אלא מישראל.
- ב. אף על פי שבני עשו אינם בני מילה, עשו עצמו נימול. כן כתבו המפרשים, ובארו הטעם כי כשנולד עדיין לא נודע מי מזרעו של יצחק ייקרא על שם אברהם ומי יצא מכלל זרעו. כן כתב בשאגת אריה (מט). ובחדושי הגרי"ו תולדות, בשם אביו. וע' בחדושי ר' שמואל קדושין יז: (עמ' קפב-ג).
- ואולם החתם סופר (יו"ד רמה) כתב שעשו לא נימול, לפי שהיה מלא דם ('אדמוני') ומסוכן. ובספר דברי סופרים (לר"צ הכהן. כ) חלק על דבריו — 'זכמדומה דראיתי באיזה מקום בדברי רז"ל נגד זה'. וכבר נמצא כדברי החת"ס בדעת זקנים (עה"פ ויצא אדמוני).
- ג. ע"ע בחדושי הצ"ח בסוגיתנו.

'חבל על שמש גדול שאבד מן העולם, שאלמלא נתקלל נחש כל אחד ואחד מישראל היו מזדמנין לו שני נחשים טובים, אחד משגרו לצפון ואחד משגרו לדרום...' — ע' בזה בקונטרס קדושת השבת לר"צ הכהן מלובלין ז עמ' 61. וע"ע בחדושי חתם סופר חקת ד"ה קח את המטה.

ליקוטים מפוסקים אחרונים

לימוד תורה לנכרי — הגאון ר"מ פיינשטיין פסק (בשו"ת אג"מ יו"ד ח"ב קלב; ח"ג ז ועוד) שאין איסור ללמד תורה לגוי באופן שהיהודי לומד לעצמו או מלמד ליהודי אחר, ובתוך כך שומע גם הגוי, הגם שלנכרי עצמו אסור לעשות כן —

כי האיסור אינו אלא כשמכוין ללמדו. ולכן התיר למסור שיעורים ברדיו, גם כשישנם גויים בין המאזינים, או לדרוש בדברי תורה ולהסב בליל פסח בנוכחות גוי (וע"ש עוד בח"ג פט. ובמה שכתב עוד בענין דומה באה"ע ח"ד כו, ג. ועוד כתב ביו"ד ח"ד לח, י) שאין איסור לתרגם דברי תורה לשפה אחרת משום מלמד תורה לנכרים). וכיוצא בזה פסק הגרי"י וינברג בשו"ת שרידי אש (ח"ב ז ושם בסוף תשובה צב). 'יתרה מזו, התיר שם באופנים מסוימים להרצות בפני קהל נכרים על משפטי ישראל.

(צדק כמה טעמים להתיר: עצם האיסור לא מוסכם להלכה על כל הדעות; יש מחלקים בין תורה שבכתב לתושבע"פ; יש להוכיח שהאיסור רק על לימוד בעיון ובהעמקה; דינים ומשפטים הם בכלל מצוות שנצטוו בהם; יכולים עתה ללמוד מתרגומים ומאגשים אחרים; משום 'איבה').

[על החילוק בין תורה שבכתב לשבעל-פה, ע' בספר ישראל קדושים (ו עמ' 43) שכתב שלא נאמר האיסור אלא על 'עכו"ם שעוסק בתורה' — דרך 'עסק', והיינו תורה-שבעל-פה, שכל דברי תורה שבכתב סתומים, והעוסק בה צריך לפרש דבריו ואי אפשר לעסוק בה בלא תורה שבעל-פה כלל, ולעולם העוסק בתורה על כרחו הוא מתבונן בתושבע"פ. ודבר זה הוא מורשה ומאורסה לקהלת יעקב בלבד, שהתורה מסורה להם לגמרי. אבל תורה שבכתב לבדה הרי נכתבה על האבנים בשבעים לשון. וע"ע כמה שכתב בתקנת השבין ו עמ' 68 וברסיסי לילה עמ' 167.

עוד על החילוק בין תושב"כ לתושבע"פ ובין לימוד עיוני ללימוד שטחי, וכן על לימוד נביאים וכתובים וכיו"ב — ע' שלטי הגבורים ע"ו (ו. בדפי הרי"ף); מג"א שלד סקי"ז; שו"ת באר מים חיים שבסוף ספר באר שבע, יד; מהרש"א חגיגה יג ובתוס' שבעין יעקב שם; חדושי הנצי"ב; מהר"ץ חיות סוטה לה. יביע אומר ח"ב או"ח טו, יג; 'ועלהו לא יבול' ח"ב עמ' רכו, ובמובא ביוסף דעת סוטה לה].

הלכות נוספות:

נראה שאם הנכרי יודע הפסוק וטועה בו, מותרים לפרש לו האמת כדי שלא יחשוב אותנו כעוברים על הכתוב בתורה. ולכך מצינו בכמה מקומות שהשיבו רבותינו לעכו"ם על שאלתם (עפ"י שפת אמת חגיגה יג)

מכירת ספרי משניות לנכרי — בספר דעת כהן (לגרא"ה קוק. קעו) פסק שאין מקום להתיר למכור בשביל ריוח בעלמא [להוציא במקום איבה וכד', ע"ש].

לימוד תורה למי שהוא ספק יהודי, לצורך ידיעתו לשמירת המצוות — נראה שמוותר (עפ"י אגרות משה יו"ד ח"ד מא — בנוגע לחינוך הפאלאשים לתורה קודם שיתגיירו מספק).

לימוד תורה לנכרי הבא להתגייר — ע' במובא ביוסף דעת שבת לא.

עוד על חומר איסור זה — ע' ים של שלמה ב"ק פ"ד ט; של"ה שבועות; שבט הלוי ח"ב נט.

ככתבם וכלשונם'

'עכו"ם ששבת חייב מיתה... עכו"ם שעוסק בתורה חייב מיתה' —

'... כי מנוחה דיום השבת היינו שמכיר באמת ששוא כל השתדלות אדם ואין שום דבר חוץ מהש"י, כמו שאמרו בזהר (ח"ב פח): מהו שבת — שמא דקוב"ה; כמו שהיה עד שלא נברא העולם הוא ושמו לבר, כן גם עתה אין כל הבריאה חוצצת בפניו, ומכיר שכל הפעולות שפעל בששת ימי המעשה הם באמת פעולת הש"י, וכמו שכתוב גם כל מעשינו פעלת לנו, דלכן אינו פועל רק בעת שהש"י פועל, וכשהש"י שובת גם הוא שובת.

וממילא על ידי הכרה זו מסתלקים כל מיני הדאגות ועצבות מהלב, וזהו הברכה באור פנים — דענין הברכה הוא הוספה, כי שבת הוא מתנה טובה שניתן לישראל, ועכו"ם ששבת חייב כו' — דלא כל הרוצה לקפוץ קופץ ולומר שמכיר זה דכל השתדלות אדם אינו כלום, ואדרבא אצל העולם נקרא שזה אינו בדרך ארץ ואינו מן הישוב כשאין רוצה להשתדל בעניני עולם הזה. ואצל העכו"ם הוא באמת כן, וכמו שאמרו...

ועכו"ם העוסק בתורה חייב מיתה — כי התורה הוא היפך ישוב העולם והעסק במדת 'דרך ארץ', ולא ניתנה לגוים, ואצלם נקרא זה יציאה ממדת דרך-ארץ הראויה להם, וכשבאה לחלקו של זרע אברהם, זכו בה לתורה שהוא ההכרה דלה' הארץ וכל עניני עולם הזה גם כן מהש"י. ועל כן נקראת 'עוז' (זבחים קטז).

ובשנתעורר ענין מתן תורה בעולם, נתעורר החשק דישוב העולם ומדת דרך-ארץ באומות העולם, כי כאשר ישראל בתכלית השלימות דתורה, אז גם כל העולם בתכלית השלימות, ושלימות דאומות העולם הוא כאשר עוסקים בדרך-ארץ וישוב העולם לצורך ישראל, כמו שיהיה לעתיד.

ועל כן כשהחזיר הקב"ה התורה על כל האומות לא רצו לקבלה, כי ראו שהיא המפריעה אותם ממדת דרך-ארץ, שזה כל שלימותם. אבל ישראל דסגו בתמימותא, הקדימו פה לאוזן (כמ"ש בשבת פח). דזהו מדת יעקב איש תם, למסור עצמו לגמרי להש"י ולא לחקור כלל אחריו ולשמוע מה יאמר אם יוכל לקבל — דזהו מי שמחשב עצמו לדבר נפרד ויכולת בפני עצמו, אבל מדת 'אמת ליעקב' הוא להכיר האמת לאמיתו שאין עוד מלבדו ואין לאדם שום יכולת אלא למה

שהש"י נותן לו יכולת, וא"כ מה שייך אם יוכל לקבל, כיון דהש"י יצוה, יוכל לקבל גם כן... (מתוך רסיסי לילה נה).
וע"ע: חדושי אגדות מהרש"א; בני יששכר שבת א, יב; שם משמואל בהר.

(ע"ב) 'אדם הראשון לא הותר לו בשר באכילה...' —

'חמשת אלפים שבע מאות ועוד מספר קטן של שנים — הן ימי שנותיו של האדם עלי אדמות, מן היום אשר בראו ה', ונתן בו רוח חיים, והזקיקו להחיות נפשו במאכל ובמשתה. שמא תאמר: מתחילת ברייתו נודקק האדם להמית נבראים חיים כדי להחיות נפשו בבשרם? אין הדבר כן, לא ניתן בשר בעלי חיים למאכל אדם מתחילת ברייתו. אלף שש מאות וחמשים ושבע שנים עברו על האדם, מיום שנברא, ללא שהרג בעל-חיים לאכול את בשרו. עשרת הדורות הראשונים מאדם הראשון ועד שיצא נח מן התבה והתחיל בבנין עולם חדש — כל הימים הראשונים האלה היה האדם רודה בכל בהמה ובכל חית הארץ ורמש האדמה, אבל לא היה רשאי להמיתם כדי לאכול מבשרם.

אמור מעתה: קרוב לשליש ימיו של המין האנושי עברו עליו באיסור אכילת בשר ולא נזקק למאכל זה כלל.

לא הותר בשר בהמה חיה ועוף למאכל אדם, אלא אחר שיצאו נח ובניו מן התבה, לאחר שיבשה הארץ ממי המבול.

הרבה סדרי בראשית נשתנו מאותה שעה ואילך, שינוי לרעה. הארץ לא יספה תת כחה לאדם כמקדם, רבתה יגיעת האדם כדי למצוא מחיה באדמה, נתארכה תקופת בישולם של פירותיה, וניטל טעמם הראשון, ונתמעט כחם ועסיסם. אף שנותיו של האדם נתקצרו והלכו עד שעמדו על שבעים שנה, ואם בגבורות — שמונים שנה.

גם התר זה של אכילת בשר, הוא אחד מסימני ההתמעטות של העולם החדש שלאחר המבול.

... כיון שהללו עלו על המזבח והללו לא עלו — רמו, שהללו כשם שהוכשרו למזבח כך הוכשרו למאכל אדם, והללו כשם שלא הוכשרו למזבח, כך לא הוכשרו למאכל אדם. שאינו בדין שיהא החי ממית את החי להנאת עצמו, אלא רק אם עולה לריח ניחוח למי שברא את כל החיים. עלו על המזבח לה' — אין האדם האוכלם אלא כאוכל משיירי המזבח; משיירי המזבח אשר בנה נח והעלה עליו מכל בהמה חיה ועוף טהורים לריח ניחוח. והרי נח אב הוא לכל באי העולם אחריו — תולדות נח.

אבות העולם, אברהם יצחק ויעקב, אף הם בנו מזבחות לשמים והעלו עליהם עולות לה'. אף הם, כל מאכלם שאכלו מן החי, היה כמאכל הכהנים שזוכים משלחן גבוה ואוכלים מבשר הקדשים.

אבותינו במדבר, לא הותר להם לאכול בשר תאוה אלא נצטוו להיות מביאים לעזרה שבמשכן זבחי שלמים, זורקים את דמם על המזבח ומקטירים עליו את החלב, ושאר הבשר — הבעלים אוכלים אותו בקדושה, וחלק הכהנים — לפנים מן הקלעים שבמשכן. נמצאים גם הם כאבותיהם הראשונים, אינם אוכלים בשר אלא משיירי המזבח בלבד.

רק כאשר הרחיב ה' את גבול ישראל, והמקום אשר בחר ה' לשכן שמו שם, רחוק היה מרוב מושבות ישראל, רק אז הותר להם לאכול בשר בכל גבולם ונחשבה להם השחיטה ששוחטין

את הבהמה והעוף כדת, והברכה שמברכין לה' על השחיטה — כמאכל קדשים.

כמה וכמה גדרים של קדושה ודרך ארץ יש להם לישראל באכילת בשר. אמרו החכמים: למדה תורה דרך ארץ שלא יאכל אדם בשר לשובע; שלא יאכל בשר אלא לתאבון; שלא יאכל בשר בסעודת הבוקר. וכן אמרו החכמים שבן סורר ומורה נהרג אלא אם אכל תרטימר (משקל גס) של בשר. ברם, הגדולה שבכל הגדרים היא זו שאמרו החכמים שרק מי שעוסק בתורה רשאי לאכול בשר, ולא הבוטל מתורה. ללמדנו שישראל שאוכלין בשר, לא להנאת גופם בלבד מתכוונים אלא עבודה יש להם באכילה זו, עבודת שמים.

כל העוסק בתורה והקורא את 'שמע' ואומר: ואהבת את ה' אלקיך... ובכל נפשך — אפילו נוטל את נפשו, וכל עצמותיו תאמרנה אתו, הרי הוא ממליך עליו מלכו של עולם ומוסר אליו נפשו באהבתו אותו. לפיכך דין הוא שבהתעלות נפשו של זה יהא מעלה עמו גם נפש כל חי שראויה להתעלות ולהיות מובלעת בתוך אבריו וכל עצמותיו. אבל זה שאינו אלא מרדף תענוגות בעולמו — מזה חזית להמית נפש כדי להחיות נפש שלך! לפיכך כל כך מרובים הם דיני התורה באכילת בשר, יותר מבכל מאכל אחר, כדי לעשותו בהכשר ובטהרת הגוף והנפש. משניתנה תורה לישראל, נאסרו להם ולבניהם לדורותם, כל בהמה חיה ועוף טמאים, איסור מפורש. מינים אלה מעולם לא עלו על המזבח ולא הוכשרו לקרבן אפילו בימי נח, וכל שלא עלה על המזבח אפילו פעם אחת — אין לכם בו שיריים... (מתוך איש וביתו לוקני רא"א כיטוב ז"ל, פרק ב. ע"פ: פסחים מט: יומא עה: חולין פד. לקח טוב שמות טז, ועוד).

עוד על אכילת בשר — ע' במקורות שם ובמצוין ביוסף דעת ב"ק עב. וע"ע בספר שבט מוסר (לו) בשם ספר הקנה; דובר צדק עמ' 189; פרי צדיק, לך ה; משך חכמה בהעלותך יא, יח יא, ד; אמרות טהורות (אמשינוב) ח"ג עמ' ס; שפת אמת נח תרמג; מאמרי הראי"ה ח"א עמ' 26; פירוש רש"ר הירש נח ט, ג.

'יארוד נאלא...' — בשו"ת חות יאיר (קנב) נשאל אודות לשונות קנטור ולזול המופיעים בש"ס, והאריך לפרשם. והנה חלק מדבריו (במקוטע) הנוגעים לסוגיתנו (ציין אליו הגרעק"א בגליון הש"ס: ע' תשובת חו"י דבר נחמד בזה):

'וצריך עיון מה דקרי ליה רב אבהו לר' זירא בסנהדרין על דאבעיא ליה ירדה לו דמות חמור מן השמים, והשיב לו 'יארוד נאלא' וכו' — ופרש"י תנין שוטה ומספיד תמיד. והוא לכאורה דבר גנאי ובזיון גדול לקרות לו שם עוף אכזרי ארסי שוטה; — ואחר העיון נלפע"ד שגם זו לטובה ולשבח, ורב אבהו ור' זירא היו מחולקין כמו דפליגו אמוראי בשורה בתענית, אם נקרא קדוש או חוטא, כמו שמצינו גם כן שהרמב"ם הפליג בגנאי המצערים נפשם ומרבים בתעניות. ופשטיה דקרא הכי משמע — אביך הלא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה וגו'. ולכן נקרא הנזיר 'חוטא', ובירושלמי — שעתיד אדם ליתן דין על שהיה אפשר להנות מאשר ברא אלקים לברואיו להנות בהם, ולא נהנה.

וזה היה דעת רב אבהו, ובכתובות דס"ב ע"א דאיפחת... ובכתובות די"ז... ובמסכת חגיגה... ור' זירא היה להפך, מסגף נפשו מאד, ולרוב פרישתו עלה לארץ ישראל... ובפ"ק דחולין די"ח ע"ב דאכל מוגרמת... וברוב ענותנותיה לא רצה לקבל הסמיכה בפ"ק דסנהדרין, ע"ש כ"ה דף כ ע"ב... ומצד גודל חביבותיה לא"י קרי להו לבני בבל 'בבלאי טפשאי' בנדרים דמ"ט ע"ב. וכתבנו

לזה שלא יהיו נגד חסידותו ופרישתו (וגם מצד זה אפשר כי ידע רב אבהו דקרי לבני בבל טפשא, דקרי ליה ג"כ 'נאלה' — לשון טעות). ואפשר כי מפני סיגופיו נעשה כעור והושחרו פניו... ולכן תמיד היה שרוי בצער ביגון ואנחה כבגמ' דנדה...
ואפשר כי רב אבהו חשבו לחסידות של שטות, ומ"מ לא קראו לגנאי רק להורות על התבודדותו ופרישתו ויגונו תמיד. ומדוקדק מה שפירש רש"י וז"ל 'יארוד נאלי' — תנין שוטה ומספיד תמיד, דקשה מה ענין הספד לכאן? ולמה שאמרנו אתי שפיר, כי היה מתאכזר על גופו לענות נפש, ותמיד שרוי בהספד ודאגה על עוונותיו ומיעוט צדקתו ותורתו בעיניו, כראוי לשלמים. ורב אבהו חשב כי על ידי סיגופיו ועינוי נפשו נתמעטו כחות נפשו, מהם עומק העיון והחריפות ושיקול דעת הישר. ולכן על שאבעי' לו ירדה לו דמות, שכבר נכלל בדברי רב אבהו, קראו יארוד נאלי וכו', ואין זה פירוש מופלג...!

דף ס

'אינו חייב עד שיברך שם בן ארבע אותיות' — נחלקו הראשונים האם דוקא בשם הוי', או גם באדנות — מפני שהוא כינוי היחיד הנקרא לשם המפורש, ובכלל שם המיוחד הוא. (ע' רמב"ם עכו"ם ב,ו; יד רמה; ר"י מלוניל; תורת חיים ועוד).

יש מפרשים שהדין האמור כאן אינו ענין למחלוקת רבי מאיר וחכמים (לעיל נו) האם המברך בשאר כינויים במיתה או באזהרה, כי שם נחלקו בשם שבו הוא מברך [שהרי אמרו שם אינו חייב עד שיברך שם בשם], ואילו כאן מדובר במתברך, ובוה לדברי הכל אינו חייב אלא בשם המיוחד. וטעם הדבר (עפ"י 'הגה האריה') כי במתברך נאמר בתורה ונקב שם ה'. אבל בשם המברך נאמר בנקבו שם סתם, ואף כינויים בכלל.

'עומדין מנלן... והלא דברים קל וחומר, ומה עגלון מלך מואב שהוא נכרי ולא ידע אלא בכינוי עמד, ישראל ושם המפורש על אחת כמה וכמה' — אם תאמר, כיצד למדים משם לענין ברכת השם, הלא שם היתה העמידה לשבת, ומנין שעומדים גם באזכרה שכזאת? ועוד, אם נלמד משם יש לחייב לעמוד בכל הזכרת שם שמים, קל וחומר מעגלון שהוא נכרי?
ונראה שזה שאמר אהוד דבר אלקים לי אליך כלומר דבר הנוגע לכבוד שמים או דבר נבואה, ולכך נעמד. ומכאן נלמד שכל שכן במקום שנוגע לחילול שם שמים ח"ו (עפ"י הגהות הגר"מ מאוזו שליט"א לספר כסא רחמים).

ונראה להוסיף שענין הקימה מורה על רתת וזיע, כאומר אי אפשר לי לישב במקומי שקט ושאנן. ועל כן, אם בהזכרת שבה הוא קם, ודאי ודאי כשיש חלול השם, הרי הוא קם כנשך נחש ממקומו.
ונראה מלשון המשנה (ומהרמב"ם) שהדיינים נעמדים רק לאחר שהעדים אומרים מה שאומרים ולא קודם לאמירה, ומובן הדבר לפי ההסבר האמור. ואולם בירושלמי לכאורה אין נראה כן, שלמדו (ד,ח) מכאן לדיינים שקבלו עדותם מעומד דינם דין, וצ"ע.

'דאמר ר' חייא: השומע אזכרה בזמן הזה אינו חייב לקרוע, שאם אי אתה אומר כן נתמלא כל הבגד קרעים. ממאן, אילימא מישראל מי פקירי כולי האי, אלא פשיטא מעכו"ם, ואי שם המיוחד

ג. הורתו ולידתו בקדושה (- שנתגיירו אביו ואמו קודם יצירתו); רש"י כתב שמחמירים עליו אפילו בשאר מן האב, שלא יבואו להחליפו בישראל.

והתוס' צידדו להפך, שמא זה קל יותר שלא גזרו אפילו בשאר מן האם, כי אין שייך לגזור שמא יאמרו באנו מקדושה חמורה לקלה. או שמא שוה דינו עם הגר שהורתו שלא בקדושה. (וכ"מ בר"ן. כמובן שאסור מדאורייתא לכל הדעות בשאר אב ואם שלאחר הגירות).

ד. עבד כנעני; רב חסדא אמר שמותר אפילו באמו ובבתו, וכ"ש בשאר עריות – שהרי יצא מכלל בן נח, ואין לו קרבות משפחה להן, ולכלל ישראל לא בא לגזור עליו כגר.

נחלקו דעות הראשונים האם מותר אף בקרובות שנתקרבו בעודו עבד, כגון עבד הנולד משפחה, או עבד שנולדה לו בת בהיותו עבד.

דפים נח – נט

קכט. אלו איסורים נוספים שאינם כלולים בשבע מצוות – אסורים לבן נח?

אמר רבי חנינא: עכו"ם שהכה את ישראל חייב מיתה (ויפן כה וכה וירא כי אין איש ויך את המצרי...). אפשר שדין זה כלול ב'גזל'. ער"ן. [וא"ר חנינא: הסוטר לועו של ישראל כאילו סוטר לועו של שכינה...].
אמר ריש לקיש: עכו"ם ששבת חייב מיתה (...ויום ולילה לא ישבתו). אמר רבינא: אפילו שני בשבת.
מדברי רש"י מבואר שאפילו שבת לשם מנוחה בעלמא. אבל מהרמב"ם משמע שאינו חייב מיתה אלא כששבת משום ענין דתי. ואפילו בדה מלבו דת חדשה לשבות ביום שני וכד'.
אמר רבי יוחנן: עכו"ם שעוסק בתורה חייב מיתה (תורה צוה לנו משה מורשה). ואולם בעניני מצוותיו אדרבה, מקבל שכר. אמר רבי מאיר אפילו נכרי ועוסק בתורה הריהו ככהן גדול.
כתב הרמב"ם בכל אלו אינו נהרג בידי אדם, אלא ב"ד מודיעים לו שהיב מיתה בידי שמים על הדבר. ואין כן דעת הר"ן. [ויש אומרים בדעת הרמב"ם שאם ממשיך במנהגו לאחר שהתרו בו ב"ד, נהרג].

דף נט

קל. א. דם מן החי, האם מותר לבני נח? ומה מקור איסורו לישראל?

ב. האם אבר מן החי ברצעים מותר באכילה לבני נח, והאם יש בו איסור 'אבר מן החי' בישראל?

ג. האם ישנם דברים שמותרים לישראל ואסורים לבני נח?

ד. האם בני אברהם חייבים במילה?

ה. מצוה שנאמרה לבני נח ונשנית בסיני או לא נשנית – אצל מי היא קיימת עתה?

ו. אדם הראשון, האם הותר לו לאכול בשר?

א. דם מן החי; לחכמים, אין בו איסור לבני נח. וגם לישראל אינו אסור משום 'אבר מן החי' [ואם הוא דם שהנפש יוצאה בו, יש בו איסור תורה של אכילת דם]. ולרבי חנינא בן גמליאל, דם מן החי נאסר לבני נח (אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו). וגם לישראל יש בו איסור מיוחד משום חיות (רק חזק לבלתי אכל הדם כי הדם הוא הנפש...).

הלכה כחכמים (רמב"ם מלכים ט, י). וי"א שאעפ"כ אסור משום 'יוצא מן החי' אבל אין בדבר 'לאו' אלא איסורא בעלמא [ונפקא מינה בתערובת, שאין אומרים בזה טעם כעיקר מדאורייתא] (ע' בשו"ת עמודי אור נא).

יש מי שכתב בדעת התוס' (לעיל ד. ד"ה מנין) שדם בכלל בשר הוא ואף לחכמים אסור משום בשר מן החי. ולא נחלקו אלא משום איסור 'דם', ונפ"מ אם היה מוטעה על בשר מן החי ומזיד על דם (עפ"י אבי עזרי מלכים שם).

ב. בשרצים אין איסור אבר מן החי (אך בשר בנפשו דמו... – יצאו שרצים שאין דמם חלוק מבושרם). וכן הדין בדגים ובחגבים, שאין דמם חלוק מבושרם (מנחת חינוך תנב, יב עפ"י הגמרא. ועוד, שנפש דידהו לאו נפש – עפ"מ"ג סב סק"ב).

ג. אין דבר שלישראל מותר ולבני נח אסור (שכשיצאו מכלל בני נח להתקדש יצאו ולא להקל עליהם. רש"י). ומה שלא הותרה אשת יפת תואר במלחמה לבני נח – משום שאינם בני כיבוש מלחמה. ומה שפחות משה פרוטה בישראל אין בו משום 'גזל' ובבני נח יש – משום שאלו מוחלים ואלו אינם מוחלים.

א. ישנם דברים שבן נח חייב וישראל פטור אבל אסור, כגון המתת עוברים (תוס').
ב. בדבר שהוא מצוה לישראל אין אמור כלל זה, כגון שביתת השבת – לישראל מצוה ולב"ג אסור (תוס').

ג. בספר משך חכמה (ראה) צדד בדעת הספרי דלא כתלמודנו, ששייך שלישראל מותר ולב"ג אסור, כגון אשת יפת תואר [ואינו סובר הסברא דלאו בני כיבוש]. והתוס' בחולין (לג) צדדו שריש לקיש אינו סובר הכלל דליכא מידי כו' [ולדעתו אין מומנים נכרי לאכול מבני מעיים מבהמה שנשחטה], אלא שקשה על כך ממשנה וברייתא.

ד. נחלקו הראשונים אודות בהמה שנשחטה ומפרכסת, וכן בן פקועה – שלישראל מותר משום התר השחיטה, האם גם לבן נח מותר אם לאו (ע' רמב"ם מלכים ט, יב ובלח"מ; מנחת חינוך תנב, יב; שואל ומשיב תנינא ח"ב סז; מרומי שדה חולין לג; משך חכמה ראה יב, כג; זכר יצחק ח"א לג וח"ב יד; בית ישי קז).

ד. אמרו בגמרא (לפי האיבעית אימא) שזרעו של אברהם בלבד במצות מילה ולא אדם אחר. ובני ישמעאל ועשו נתמעטו מכלל זרעו (כי ביצחק יקרא לך זרע). ואולם בני קטורה נתרבו לחיוב (אתה וזרעך... את בריתי הפר).

לדעת רש"י והרמב"ן ועוד, רק ששת בני קטורה עצמם שנולדו לאברהם חייבים ולא זרעם אחריהם. ולדעת הרמב"ם והר"ן כל בני קטורה חייבים במילה.

ה. אמר רבי יוסי בר חנינא: כל מצוה שנאמרה לבני נח ונשנית בסניני – לזה ולזה נאמרה [כשם שמצינו בעבודת כוכבים ובעריות שנשנו אזהרותיהם בסניני ונענשו עליהם הגויים]. לא נשנית בסניני – לישראל נאמרה ולא לבני נח, כגון גיד הנשה [וכרבי יהודה שאמר (בחולין ק) מבני יעקב נאסר גיד הנשה]. וכן מצות מילה ופריה ורביה אעפ"י שנשנו, לא נשנו אלא לצורך [מילה] – לומר שדוחה את השבת. פריה ורביה – משום שנאסרו בשעת מתן תורה הוצרך להתירן בפירוש], הלכך אינן נוהגות אלא בישראל.

ו. אמר רב יהודה אמר רב: אדם הראשון לא הותר לו בשר לאכילה (לכם יהיה לאכלה ולכל חית הארץ – ולא חית הארץ לכם). ורק כשיצאו נח ובניו מן התבה התיר להם (כירק עשב נתתי לכם את כל). מבואר מסוגית הגמרא שבכלל זה בהמה חיה ועוף ודגים [ורק בשר היורד מן השמים אכל, שעל זה אמרו מלאכי השרת צולים לו בשר].

א. יש אומרים (ערש"י נו. ותוס' נו): שלא נאסר לו אלא לשחוט ולאכול, אבל בבשר מתה היה מותר [וצריך לפרש לפי"ז קושית הגמרא מהמלאכים שהיו צולים לו בשר, שלכך לא תרצו בבשר נבלה, מפני שאינו דרך כבוד. מובא בר"ן]. והר"ן פרש בענין אחר.

ויש מי שכתב על פי הפסיקתא שאכילת חיה שמתה מאליה אסורה היתה לאדם ולכל זרעו אחריו. לא הותרה לאדם הראשון אכילת בשר אלא אם המית לרפואה או כדי ליהנות מהעור [ואף התוס' לא כתבו שאסור אלא להמית בשביל לאכול, משא"כ באופנים הללו] (עפ"י רמ"ע מפאנו – מאמר חקור הדין ג, כא).

ב. יש מי שכתב שרבי יוחנן (נו): חולק על רב וסובר שאדם הראשון הותר באכילת בשר. ואולם הרמב"ם נקט (מלכים ט, א) כרב (עפ"י שו"ת רשב"ש תקמב).

דף ט

קלא. א. 'המברך' בשם אלקים – האם חייב מיתה?

ב. השומע גידוף מפי אדם שאמר מה ששמע מאחר – האם חייב לקרוע?

ג. העדים כשמעידים על המגדף – האם הם קורעים?

ד. השומע גידוף באזכרה מפי גוי – האם חייב לקרוע? והאם קרוע בכינוי?

א. אמר רב אחא בר יעקב: אינו חייב עד שיברך בשם בן ארבע אותיות (כלומר שם הוי', וכל שכן בשם בן מ"ב אותיות. ויש אומרים אף באדנות. ערמב"ם עכו"ם ב, ז).

לעיל (נו) נחלקו רבי מאיר וחכמים האם חייב על הכינוי או אינו אלא באזהרה. ויש מפרשים [עפ"י מה שאמרו עד שיברך שם בשם], שכאן מדובר במתברך, בזה לדברי הכל אינו חייב אלא בשם המיוחד, ולעיל נחלקו במברך.

ב-ג. השומע מפי השומע – חייב לקרוע. ואולם העדים כשמעידים על המגדף, הם עצמם אינם קורעים, שכבר קרעו קודם לכן בשמיעתם, ואע"פ שגם עתה שומעים מפי עצמם שוב (ויהי כשמע המלך חזקיהו ויקרע את בגדיו – המלך חזקיהו קרע והם לא קרעו).

ד. אמר רב יהודה אמר רב: השומע אזכרה מפי עכו"ם אינו חייב לקרוע, [משא"כ מישראל מומר כרבשקה – קרוע]. ועוד אמר: אין קורעים אלא על שם המיוחד בלבד, להוציא כינוי.

ואמרו שאין זו דעת רבי חייא, שאמר דוקא בזמן הזה כששומע גידוף (בכינוי (רא"ש). וי"ח) מגויים, שהם פרוצים בדבר – אינו חייב לקרוע שאם אי אתה אומר כן נתמלא כל הבגד קרעים. אבל בזמן שהיו נענשים בב"ד, או אף בזה"ד בישראל – קרוע.

יש אומרים שישראל מומר דינו כדין גוי שפרוץ בכך, וגם בזה פטרו.